



<https://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)

ISSN 2181-1717 (E)

SJIF: 3.805 (2021)

2023/12

**TA'LIM VA
INNOVATION
TADQIQOTLAR**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

Shavkatov Sh. Sh. O'zbek tilida fe'lni fe'lga bog'lovchi vositalarning semantik xususiyatlari	107
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
Abidova N. Q. Autizm spektorli bolalarda ijtimoiy-maishiy malakalarini rivojlantirish	111
Arabbayev A. X. Ilmiy elektron kutubxonalar dolzarb muammolar va ularni hal etishning zamonaviy usullari	114
Атамуратов Х. Ю. Ўқувчиларда ҳуқуқий саводхонликни ривожлантириш тамойиллари	121
Ашуров З. Эффективно использовать доступные технологии и улучшить результаты обучения иностранным языкам	124
Bakhranova U. I. "Elektrotexnika" fanini "Umumiy fizika" fani bilan integratsiyalab o'qitishda virtual laboratoriya stendlaridan foydalanish metodikasi	128
Berdiyeva G. D. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning umumiy masalalari	135
Bobomurodov F. I. Kurashchilarda qo'llaniladigan an'anaviy «tashlash» harakatlarining biomexanikaviy yondashuv asosida klassifikatsiyalash.	138
Bobomurodova N. J. Zamonaviy ta'lim mazmunida yoshlarda ekologik tafakkurni shakllantirish	143
Botirova S. M. Tarix darslarida innovatsion texnologiyalar asosida o'quvchilarning kommunikativ va nutqiy qobiliyatlarini rivojlantirishning metodik asoslari	147
Bozorov Otabek Yo'ldir o'g'li Bo'lajak logopedlarning metodik kompetentligini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari	152
Fu Lei the analysis on difference between machine scoring and human scoring in writing assessment	155
Ibragimova M. M. Yangi O'zbekiston sharoitida badiiy gimnastikani rivojlantirish imkoniyatlari va istiqbollari	161
Исманова М. А. Талабаларда касбий-креативлик кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик-психологик хусусиятлари	165
Jo'rayev A. R. Gidravlika. issiqlik texnikasi fanini o'qitishda virtual laboratoriyalardan foydalanish metodikasi	168
Jo'rayev F. A. Jamoat xavfsizligi va deviant xulq-atvorli o'smirlar: muammolar va echimlar	174
Jumayeva M. Sh. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi pedagogik faoliyatini takomillashtirishning ahamiyati	178
Karimov F. X. O'rta yoshdagi 45-60 yoshli erkaklar uchun jismoniy tayyorgarlikni hisobga olgan holda sog'lomlashtiruvchi mashqlar jamlanmasini ishlab chiqishda nazariy yondoshuvlar.	182
Karimova G. Q. Jadidchilarning ilm-ma'rifat tarqatishdagi jonbozligi	185
Kaziyeva T. T. Talabalarda diologik nutq orqali ijodiy fikrlash ko'nikmalarini takomillashtirish	189
Камалова Д. Т., Жумаева Ф. Р. Рус тилини хорижий тил сифатида уқитишнинг услубий-дидактик таъминотини такомиллаштириш	194
Kdirniyazova O. A. Ommaviy axborot vositasida Talaba-yoshlar ma'naviy-axloqiy sifatlarini takomillashtirish dolzarb pedagogik muammo sifatida	197
Keldiyorov.Sh.E. Malakali kurashchilarning musobaqa va mashg'ulot jarayonini pedagogik nazorat qilishning nazariy-metodik asoslarini takomillashtirish	202
Koshanova N. M. Zamonaviy jamiyatda intellektual madaniyatning rivojlanishi: muammo va imkoniyatlar	208
Kurbanov. .SH. N. Kurashchilarning kurash usullari va taktik harakatlarini o'zlashtirish darajalari	213
Mahkamova D. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda qo'llaniladigan integrativ metodlar	218
Madatov I. Yu. Oliy ta'lim muassalarida inklyuziv ta'limni rivojlantirish: muammo va yechimlar	223
Muxametov A. M. Jismoniy mashg'ulotlar, jamoat sport va salomatlik tadbirlaridagi yukalamalarni takomillashtiruvining ilmiy va metodologik asoslari	229
Nazarova K. F. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonini loyihalashning mavjud holati tahlili	233

ZAMONAVIY JAMIYATDA INTELLEKTUAL MADANIYATNING RIVOJLANISHI: MUAMMO VA IMKONIYATLAR

Koshanova Nilufar Maxsudovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti., p.f.f.d. (PhD)

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolamizda “intelektual madaniyat” tushunchasining mazmun- mohiyati, intellektual madaniyatning tarixiy va zamonaviy o‘ziga xos xususiyatlari, intellektual madaniyatni rivojlantiruvchi omillar va mamlakatimizda intellektual madaniyatni rivojlantirish imkoniyatlari haqida mushohada qilingan.

KALIT SO‘ZLAR. Intellektual madaniyat, intellektual hamjamiyat, intellektual makon, poststrukturalistik va konstruktivistik, “madaniy siljish”, intellektual ana’ana, stereotiplar

РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ: ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Кошанова Нилуфар Максудовна

Доцент Чирчикского государственного педагогического университета, д.ф.п.н. (PhD)

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассмотрено значение понятия «интеллектуальная культура», исторические и современные характеристики интеллектуальной культуры, факторы, развивающие интеллектуальную культуру и возможности развития интеллектуальной культуры в нашей стране.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Интеллектуальная культура, интеллектуальное сообщество, интеллектуальное пространство, постструктуралист и конструктивизм, «культурный сдвиг», интеллектуальная традиция, стереотипы.

DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CULTURE IN MODERN SOCIETY: PROBLEMS AND OPPORTUNITIES

Koshanova Nilufar Maksudovna

*Associate Professor of Chirchik State Pedagogical University, Doctor of Philosophy in
Pedagogical Sciences (PhD)*

ANNOTATION. In this article, the meaning of the concept of «intellectual culture», the historical and modern characteristics of intellectual culture, the factors that develop intellectual culture and the possibilities of developing intellectual culture in our country have been observed.

KEY WORDS. Intellectual culture, intellectual community, intellectual space, poststructuralist and constructivist, «cultural shift», intellectual tradition, stereotypes.

KIRISH. Hozirgi kunda dunyoda oltin, paxta va neft kabi qimmatbaho mahsulotlariga nisbatan intellektual mahsulotlar narxi dunyo bozorida kundan- kunga o'sib bormoqda. G'arbiy Yevropa mamlakatlarida yalpi ichki mahsulotning 45% , Xitoyda 12% , Rossiyada 7% ni intellektual mahsulotlar hisobiga to'g'ri kelishi aniqlangan. Ammo shuni ta'kidlashimiz lozimki, mamlakatimizda intellektual mahsulotlarni tijoratlashtirish ishlari juda sust ahvolda. Bu esa o'z navbatida intellektual madaniyat tushunchasining mazmuni ko'rib chiqish, uni imkoniyatlarini to'g'ri baholash vazifalarini dolzarblashtirmoqda.

Zamonaviy jamiyatda intellektual mulk himoyasini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Butunjaxon intellektual mulk tashkiloti tahlillariga ko'ra, 2019 yilda 17 ta davlat mashhur qahramonlar va o'quv- ilmiy adabiyotlardan foydalanish uchun litsenziya olish natijasida 64, 1 mlyard dollar foyda ko'rgan. Bu jarayonga yana bir misol keltiradigan bo'lsak, AQSH 2017 yilda mualliflik huquqlari orqali kelgan daromad 2,2 trln dollarni tashkil qilib, bu o'z navbatida mamakat YAIMining 12 %ini tashkil qilgan. Dunyoda “Coca-cola”, “KFC”, “Nestle” kabi kompaniyalar aynan intellektual mulk ortidan trillion dollardan ko'p foyda ko'radi. Respublikamizda intellektual mulkni tijoratlashtirish ishlari past darajada ekanligi sababli ixtirochilar, olimlar, tadbirkor sub'ektlar, yozuvchilar, san'atkorlar va boshqa ijodkorlar jiddiy jabr ko'rmoqda. Shu jixatdan intellektual madaniyatning bugungi kunda namoyon bo'lish shakllari va bu borada amalga oshirilayotgan ishlarni o'rganish ahamiyatlidir.

O'RGANILISH DARAJASI VA METODOLOGIYASI.

Mahalliy olimlardan J.A.Qurbonov talabalar intellektual madaniyatini rivojlantirishda falsafa fanini o'qitishning pedagogik jixatlari xususida; G.N.Pirmanova o'smirlarning intellektual va ijodiy faoliyatini rivojlantirishning nazariy pedagogik asoslari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borganlar.

MDH tadqiqotchilaridan F.Fazilov [10] zamonaviy fanning rivojlanishida intellektual resurslarni mustahkamlashning ahamiyati; Yu. V. Pushkaryov [11] zamonaviy jamiyatda ta'lim va fanning rivojlanishida intellektual madaniyatning o'rni va roli xususida; K.Xromina [12] kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning intellektual madaniyatini rivojlantirishda qo'shimcha ta'limning ahamiyati bo'yicha; V.J. Kelle[13] intellektual madaniyatni rivojlantirish tamoyillari bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar.

Mamlakatimizda zamonaviy jamiyatda intellektual madaniyatni rivojlantirish masalalari bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari etarli darajada emas.

Tadqiqot ishimizda tarixiylik, ilmiylik, analiz, sintez, qiyosiy tahlil kabi metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA.

Intellektual madaniyat - bu gnoseologik faoliyatning maqsad va vazifalarini belgilash qobiliyati bo'lib, u inson aql-zakovati, rejalashtirish qobiliyatlari, turli xil aqliy qobiliyatlarni rivojlantirishga asoslangan bilim va axborot va texnologiya manbalari bilan ishlash imkoniyatidir. "Intellektual madaniyat" ning asosiy funktsiyalari quyidagilardan iborat: gnoseologik, gumanistik, kommunikativ, informatsion, ta'lim va ijtimoiy normativ. Uslubiy bilimlar tizimiga ko'ra, intellektual madaniyatni rivojlantirish aksiologik, texnologik, shaxsiy-ijodiy va kognitiv tarkibiy qismlarga ega. Ma'lum bo'lishicha, inson ijodiy fikrlash orqali yangi g'oyalarni yaratadi, turli muammolarni qo'yadi va ularni hal qiladi, ularning o'ziga xos echimlarini hal qiladi va ba'zan bunday echimlarga o'ziga xos yondashuvlar, usullar va usullarni topadi.

Intellektual mulk sohasidagi mavjud muammolarni bartaraf qilish, yanada takomillashtirish, innovatsion faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan zarur shart-sharoitlarni yaratish, intellektual mulkning ishonchli huquqiy himoyasini ta'minlash mamalakatning xalqaro maydondagi imidjini yaxshilashga xizmat qiladi. Ammo eski tahrirdagi, avvalgi konstitutsiyamiz 36-moddasida har kim mulkdor bo'lishga haqli ekanligi mustahkamlangan holda, intellektual mulk himoyasi alohida qayd qilinmagan, ko'rsatilmagan edi. Shu bilan birga konstitutsiyaning 42-moddada ilmiy-texnik ijod erkinligini belgilangan, ammo yangi mahsulot yoki ishlanma yaratgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish masalasi ochiq qolgan edi. Eski tahrirdagi konstitutsiyada intellektual mulk himoyasi, insonning ijodiy va innovatsion faoliyati etarli darajada kafolatlanmagan edi. Mamlakatimizda yangi tahrirdagi konstitutsiyada mana shu bo'shliqlar to'ldirildi va yangi konstitutsiyaning 53-moddasida ko'ra, har kimga ilmiy, texnikaviy, va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqining kafolatlanishi, intellektual mulkning qonun bilan muhofaza qilinishi, davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishi haqida g'amxo'rlik qilishi belgilab qo'yildi[14]. Dunyoda nufuzli tashkilotlardan biri hisoblangan Jaxon savdo tashkiloti (JST) ga a'zo bo'lishning muhim sharti intellektual mulk himoyasining tashkil qilinish sifati bilan bog'liq. JSTga a'zo bo'lish O'zbekiston iqtisodiyotiga katta foyda keltiradi. Sababi bu tashkilot mamalakatlararo savdo qoidalarini boshqarib turuvchi yagona xalqaro tashkilot bo'lib, unga a'zo bo'lish jarayoni o'rtacha 8-15 yilni tashkil qiladi. Mamlakatimiz JSTga a'zo bo'lish borasida 1995 yilda ariza topshirgan bo'lsa, bu borada ijobiy siljishlar 2017 yildan keyin respublikamizdagi keng demokratik islohatlardan keyin kuzatila boshlandi. Shu orinda ta'kidlashimiz lozimki, intellektual mulk huquqining konstitutsiyaga kiritilishi JST a'ziligiga qabul qilinishiga tashlangan navbatdagi ildam qadam bo'lishi mumkun. O'zbekiston intellektual mulk muhofazasini ta'minlash maqsadida ko'plab xalqaro hujjatlarga qo'shilgan. Jumladan, «Butunjahon intellektual mulk tashkilotini ta'sis etish to'g'risida»gi konvensiyasi (1967 yil 14 iyul, Stokgol'm va 1979 yil 2 oktyabrda o'zgartirilgan; O'zbekiston Respublikasi uchun 1991 yil 25 dekabrda kuchga kirgan), «Sanoat mulki muhofazasi bo'yicha» Parij konvensiyasi (O'zbekiston Respublikasi mazkur konvensiyada huquqiy voris sifatida 1991 yil 25 dekabrda ishtirok etadi), «Adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish to'g'risida»gi Bern konvensiyasi (Mazkur konvensiya O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2004 yil 27 avgustdagi 681-P-sonli «Adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish to'g'risida»gi Bern konvensiyasiga qo'shilish haqida»gi qaroriga asosan qo'shilgan), «Patent huquqi to'g'risida»gi shartnoma (O'zbekiston Respublikasida ushbu shartnoma 2006 yil 19 iyuldan kuchga kirgan); «Tovar belgilariga doir qonunlar to'g'risida»gi shartnoma (Jeneva, 1994 yil 27 oktyabr. O'zbekistonda mazkur shartnoma 1998 yil 4 sentyabrdan kuchga kirgan) va hokazo. Intellektual mulk

ob'ektlarini muhofazasini ta'minlash bilan birga ularni samarali himoya qilish mexanizmlarini yo'lga qo'yish va takomillashtirish davr talabidir. Shu orinda intellektual mulk ob'ektlari va uning muhofazasi haqida mushohada qilishni lozim topdik.

Intellektual mulk ob'ektlarining huquqiy muhofazasi- qonunchilikka muvofiq intellektual mulk ob'ektlarning tan olinishi va davlat tomonidan muallif va (yoki) huquq egalari mutlaq huquqlarning berilishi hamda intellektual mulkni himoya qilish uchun tegishli imkoniyatlar taqdim etilishi.

Mualliflik huquqi ob'ektlar turlari jumlasiga adabiy asarlar (adabiy-badiiy, ilmiy, o'quv, publisistik va boshqa asarlar); dramatik va ssenariy asarlar; matnli va matnsiz musiqa asarlari; musiqali-dramatik asarlar; xoreografiya asarlari va pantomimalar; audiovizual asarlar; rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika, dizayn asarlari va boshqa tasviriy san'at asarlari; manzarali-amaliy va sahna bezagi san'ati asarlari; arxitektura, shaharsozlik va bog'-park barpo etish san'ati asarlari; fotografiya asarlari va fotografiyaga o'xshash usullarda yaratilgan asarlar; jo'g'rofiya, geologiya xaritalari va boshqa xaritalar, jo'g'rofiya, topografiya va boshqa fanlarga taalluqli tarhlar, eskizlar va asarlar; barcha turdagi elektron-hisoblash mashinalari (EHM) uchun dasturlar, shu jumladan amaliy dasturlar va operatsiya tizimlari hamda Fuqarolik kodeksining 1041-moddasida belgilab qo'yilgan talablarga javob beruvchi boshqa asarlar kiradi (FK 1042-modda).

Intellektual madaniyat tarixidagi markaziy o'rinlardan biri, fikrimizcha, intellektual an'analarni o'rganishdir. Intellektual an'analarni tushunishdagi muhim yangilik g'oyalar, nazariyalar va tushunchalar tarixidan tashqariga chiqib, ularni yaratuvchilari - ziyolilar va ziyolilar jamoalari taqdiriga murojaat qilish hisoblanadi. Zamonaviy gnoseologik burilishlar ta'sirida yuzaga kelgan tarixiy yozuvning neoklassik modelini to'ldirish, mikro va makrotahlil qilish, tushuntirish va tushunish tamoyillari asosida ijtimoiy-madaniy tarixning shakllanishi qayd etilgan, hamda uning evristik ahamiyati tasvirlangan.

Har bir davrning intellektual madaniyati ko'p qatlamli: bu elita va kasbiy madaniyat deb ataladigan va jamiyatda tarqalgan g'oyalar (uning turli darajalarida), aqliy vositalar, asosiy tushunchalar, mantiqiy texnikalar, atrofdagi dunyoni kontseptsiyalash usullari[1].

Intellektual madaniyatni tarixiy qayta qurishda umumiy tarix, xalq mentaliteti tarixi, tarixiy antropologiya, sotsiologiya, "avtonom" intizom tarixi va tarixiy biografiyaning istiqbollari kesishadi.

Intellektual madaniyat makon va vaqtning muayyan koordinatalarida shakllanadi va rivojlanadi. Intellektual faoliyatning kengroq kontekstini o'rganmasdan turib, davrning intellektual madaniyatini tizimli tahlil qilib bo'lmaydi. Har bir tarixiy davrda hayot sharoitlarining o'zgarishi bilan insonning tabiati va imkoniyatlari, tashqi dunyo bilan munosabatlari, ijtimoiy o'zaro ta'siri, kognitiv ustuvorliklari, madaniy rivojlanishning etakchi tendentsiyalari o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Gap ma'lum bir umumiy madaniyat fondi haqida bormoqda: asosiy g'oyalar, g'oyalar, qadriyatlar, stereotiplar, ramzlar, afsonalar, "aqliy dastur" ning turli elementlari, madaniyatlararo va vaqtlararo o'zaro ta'sirlar jarayoni va ta'sirini hisobga olgan holda, eng ko'p. Intellektual makonning matnlararo voqeligida yaqqol namoyon bo'ladi - muallif va o'quvchilar va tarjimonlarning keyingi avlodlari o'rtasidagi doimiy (doimiy yoki sezilarli vaqt oralig'i bilan) aloqalar seriyasi shaklida.

Shuni e'tiborga loyiqki, tarixiy davrning o'ziga xosligi uning intellektual madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarida qat'iy belgilangan, butun davr qiyofasi intellektual madaniyatning asosiy xususiyatlari bilan bog'liq. Darhaqiqat, har bir davrda ma'lum bir "fikrlash uslubi", odatiy fikrlash algoritmi va ma'lum bir g'oyalar to'plami rivojlanadi, bu nafaqat ziyolilarning ta'limotlarida yoki asl mulohazalarida mavjud, balki ko'pchilikning aqliy inventarining bir qismiga aylanadi va odamlar va butun bir avlod yoki bir qancha avlodlarning intellektual hayotida hukmronlik qiladi.

Murakkab ijtimoiy va tarbiyaviy tarkibga ega bo'lgan jamiyatda intellektual madaniyat elementlarining (submadaniyatlarning) real o'zaro ta'sirini tushunish, madaniyatlararo muloqot, yangi g'oyalarni idrok etish va tarqatish modellarini aniqlash muhimroqdir, bu jamiyatda (ham ijtimoiy-madaniy makonda,

ham zamonda). Intellektual madaniyatni o'rganish yo'nalishlaridan biri madaniyatning ko'p qatlamli makonida bilim, fikr va turli xil ma'lumotlar shaklida g'oyalar aylanishining o'ziga xos jarayonlarini tahlil qilishdir.

Davomiylilik va innovatsiya masalasi intellektual madaniyat tarixi muammolarining asosiy qismiga - intellektual an'analar va "tafakkur maktablari"ni o'rganishga tegishli[3]. Intellektual an'ana bir vaqtning o'zida intellektual faoliyatning zarur sharti va uning hosilasi sifatida, shuningdek, intellektual merosni saqlashning shakli va usuli sifatida ishlaydi. Albatta, yangi tarixiy sharoitlarda intellektual an'anani qabul qilish va o'zlashtirish merosning ayrim elementlarini tanlash, an'ananing ichki rivojlanishi va uning "madaniy siljishi" dinamikasi bilan birga keladi. Intellektual an'ana nafaqat g'oyalar va fikrlash usullarining uzluksizligi, balki dam olish, faol idrok etish, tanlash, qayta formatlash, ijodiy o'zgartirish, engish yoki qayta tiklash jarayoni sifatida ham ko'rib chiqiladi. Hozirgi vaqtda intellektual an'analarni o'rganish g'oyalar, nazariyalar, tushunchalar tarixidan ancha uzoqda, ularni tegishli matnlarda shakllantirishning o'ziga xos usullarini tahlil qilishga va ushbu g'oyalar faoliyat ko'rsatgan kengroq ijtimoiy-madaniy kontekstlarga tizimli ravishda murojaat qilib, ularning ijodkorlari – u yoki bu intellektual an'analarning yaratuvchisi, homiysi, tarjimoni va tarjimoni vazifasini bajaruvchi ziyolilar va ziyolilar jamoalari taqdiri. Intellektual hamjamiyat tushunchasining turli xil ta'riflari mavjud bo'lib, ular, qoida tariqasida, ushbu hodisaning tomonlaridan birini - kommunikativ, institutsional yoki kontentga asoslangan faoliyatni ta'kidlaydi. Biroq, ba'zi ta'riflarda ular qisman birlashtirilgan. Agar biz ushbu kontseptsiya nafaqat me'yoriy, balki sifatli mazmunga ega deb hisoblasak, intellektual jamoa - bu ijodkorlikka yo'naltirilgan, aqldan yangi ma'nolarni ishlab chiqarish uchun manba sifatida foydalanadigan va yangi ijtimoiy ahamiyatga ega shakllarni yaratishga qodir bo'lgan odamlar jamoasi.

Intellektual an'analarning mavjudligi, raqobati va o'zaro ta'sirini sinxron va diaxronik kontekstlarda, turli xil turdagi rasmiy va norasmiy intellektual jamoalar, intellektual faoliyatni ta'minlaydigan va tartibga soluvchi ijtimoiy institutlar tizimini o'rganish bilan bog'liq. Intellektual an'analarni ko'paytirish va raqobatlash, intellektual rivojlanishning asosiy tendentsiyalarini qiyosiy tahlil qilgan R. Kollinz tomonidan ijtimoiy tarmoqlar sotsiologiyasining diqqat markazida bo'lmoqda. Muallif pozitsiyasining fundamental ahamiyatini ta'kidlash kerak, ya'ni g'oyalar qurilishiga bevosita ijtimoiy ta'sir aynan ziyolilar o'rtasidagi munosabatlarning tarmoq tuzilmasi tomonidan amalga oshiriladi, biografik ma'lumotlar asosida qayta tiklanadi va nafaqat e'tiborga olinadi[4].

Shaxs ongining ijodiy tabiati uning ijtimoiylashuvini ta'minlaydi. Bu masalalarni hal etishdan avval intellektual madaniyatni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlariga to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, buyuk iste'dod egalarining ota-onalari, ustoz-murabbiylari ham iste'dodli, ijodkor insonlar bo'lgan. Masalan, Alisher Navoiyning oilasi va uning bolalik davridagi ko'plab she'rlarini yod olish qobiliyati, ko'plab yutuqlarga erishtirdi. Mashhur "Shamol bilan o'tganlar" romani muallifi Margaret Munnerlin Mitchell onasi unga kitoblarning asosiy ma'nosini o'qigan va qayta aytib bergani uchun "pul mukofoti" berganini va "to'lov" qancha ko'p bo'lsa, shunchalik murakkab bo'lganini eslaydi. Bu uning kelajakdagi buyuk yozuvchi bo'lishiga ta'sir qildi. Insonning ma'naviy-intellektual xususiyatlari uning ta'lim-tarbiyasi va yashayotgan muhitiga asoslanadi. Oilada to'g'ri yo'lga qo'yilgan ta'lim-tarbiya tizimi maktabda yaxshi ta'lim-tarbiya olish uchun asos bo'lib xizmat qiladi, aksincha, zarur tarbiyaviy ishlar bo'lmasa oila, bu maktab tarbiyaviy ishida ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Oilada bolalar va tarbiyachilar o'rtasida juda yaqin va sadoqatli, tabiiy va sodda, iliq munosabatlar bo'lishi, hech qanday rasmiyatchilik bo'lmasligi juda muhimdir.

Bu oilada yoshlarda ibtidoiy intellektual madaniy komponentlarni shakllantirishning asosiy bosqichidir. Turli hayotiy tajribalar kabi oilada fikrlash harakati bo'lgan madaniyatning boshlang'ich tarkibiy qismlarini yaratish juda muhimdir bilim va ilmiy bilimlar, yoshlarda bir qancha ma'lumotlar va yangiliklar majmualarini farqlash, taqqoslash, qo'shish, bo'lish, mavhumlash, ketma-ketlik ko'rsatish malakasi. Zero, yoshlarning ma'naviy ongi jamiyatning ma'lum bir intellektual sohada rivojlanishiga, shuningdek, alohida oilaning ma'naviy-madaniy saviyasiga bog'liq. Ma'naviy ongning eng muhim tarkibiy qismini intellektual xulq-atvor va uning uchta shaklda ifodalash mumkin: birinchidan, og'zaki intellekt, bu so'z, erudition, o'quvchilarni tushunish ma'nosi; ikkinchidan, muammolarni hal qilish qobiliyati; uchinchidan, belgilangan maqsadlarni amalga oshirish qobiliyati. Shunday qilib, intellekt - bu odamning erishish qobiliyati shaxsga yangi bilimlarni o'zlashtirish va ulardan o'z ishida samarali foydalanish imkonini beradigan tushuncha, fikrlash faolligi darajasi. U jamiyatdagi odamlarning bilim

va xulq-atvorining (ratsionalligining) asosi bo'lib, bu ko'nikmalar oilada shakllanadi.

Katta avlod yoshlarga ko'p jumboqlar berishlari, ular bilan turli intellektual o'yinlar o'tkazishlari kerak, bu esa yoshlarning qobiliyatini oshirib, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuningdek, ular juda sodda bo'lsada, yoshlarning g'oyalarini tinglashlari, yoshlarning mehnat qobiliyatini rag'batlantirishlari, o'zlarining mehnat yoki o'yin natijalarini qadrlashlari kerak.

Intellektual potentsial intellektual resursdan farqli o'laroq, intellektual-ijodiy qobiliyatlar majmuini ifodalaydi, garchi ular yashirin bo'lsada, rasman qayd etilmagan bo'lsada, har qanday faoliyat uchun haqiqiy asosdir. Demak, sub'ektda ma'lum bir narsani bajarish, amalga oshirish va bajarish funktsiyalarini bajarishga yordam beradigan murakkab aqliy funktsiyalar majmuasi bo'lishi kerak.

Ijodiy qobiliyat egalari muayyan jamiyatning hayotiyiligini ta'minlash qudratiga ega. Qolaversa, yosh avlod o'z ijodkorligi bilan jamiyatning hayotiy kuchiga aylanadi. Aksincha, ijtimoiy hayotda faol bo'lmagan odamlar haqiqiy mavjudotning kuchini yo'q qiladi. Har bir ishning samaradorligi, masalaning mohiyatini chuqur tushunish va uni boshlashdan oldin uni aniq amalga oshirish uchun jismoniy va psixologik ko'rsatmalarni tushunish bilan chambarchas bog'liq. Bu, albatta, vazifani bajaruvchi shaxsning intellektual qobiliyatidan kelib chiqqan holda hal qilinadi. Har bir shaxsning aqliy rivojlanishining, jumladan, uning iqtidorining intellektual salohiyatining yuksalishi ijtimoiy-tarixiy tamoyillar bilan tartibga solinadi. Rivojlanish qobiliyati dastlab bolaning ehtiyojlari, qiziqishlari va yo'nalishlarida paydo bo'ladigan ijtimoiy sharoitlarga bog'liq. Shu munosabat bilan ta'lim tizimining quyi bosqichlaridan boshlab rivojlanishga e'tibor qaratish lozim. Yoshlarda intellektual madaniyatning yuksalishi ijodiy tafakkur yo'lida qarama-qarshiliklarni engib o'tish qobiliyatini yaratishni taqozo etadi.

XULOSA. Intellektual mulkning boshqa mulk shakllari qarorida tan olinishi, uni daromad keltiradigan manba sifatida ko'rib chiqish imkoniyatini beradi. Intellektual madaniyatda ong etakchilik qiladi va muammoning hal etilishini boshqaradi. Ongsizlik esa boshqarish obekti sifatida namoyon bo'ladi, ya'ni subdominant holatida bo'ladi. Intellektual madaniyatda xulq-atvor qoidalarini qabul qilishdan boshlanadi, buni esa psixikaga ega bo'lgan sistemadan intellektual madaniyat talab qiladi. Intellektual madaniyat mezonini esa muhitni o'zgartirishi emas, balki individning muhitga moslashishi uchun muhit imkoniyatlarni ochishdir. Intellektual madaniyatni yuksaltirish asosida jamiyat va davlatning iqtisodiy, madaniy, siyosiy barqaror rivojlanishini ta'minlash imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бельский И. Л. Русское научно-историческое сообщество конца XIX - начала XXI веков: публикации и исследования в 1940-2010 гг. // Научное сообщество российских историков: 20 лет инсталляции / под. ред. Г. Бордюгова. М., 2011.
2. Бурганова Л. А. Илимий jamoa: ob'ektiv va sub'ektiv haqiqat? // Voqelikning ijtimoiy qurilishi: sotsiologik tadqiqotlar tajribasi / L. A. Burganova, G. P. Myagkova. Qozon, 2010.
3. Grishina N.V. "Tarix fanida va rus madaniyatida V. O. Klyuchevskiy maktabi". Chelyabinsk, 2010.
4. Ivanova T. N. V. I. Gerrierning ilmiy merosi va Rossiyada umumiy tarix fanining shakllanishi (XIX asrning 30-yillari - XX asr boshlari). Cheboksary, 2010.
5. Antik davr va o'rta asrlarning intellektual an'analari / tahriri. ed. M. S. Petrova, L. P. Repina. M., 2010.
6. Petrova M. S. O'tmish va hozirgi zamondagi intellektual an'analari (tadqiqot va tarjimalar) / tahriri. ed. M. S. Petrova. M., 2012.
7. Кошанова Н.М. Синф мураббийлари фаолияти самарадорлигини оширишда педагогик таълим кластерининг ўрни. // Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендирю. №1-1. 2020 жыл.илимий-методикалык журнал. С. 35-42.
8. Koshanova N. Teacher actions in professional direction school (according to the educational cluster) // European Science review. № 3-4 2020. <https://doi.org/10.29013/ESR-20-3.4-24-26>.
9. Кошанова, Н. М. Оила ва мураббий манфаатли ҳамкорлигининг
10. таълим сифатини оширишдаги аҳамияти. Academic Research in Educational Sciences, 1 (3), 2020. 32-41.
11. Фазилов Ф. Консолидация интеллектуальных ресурсов как фундамент развития современной науки. Монография. Петрозаводск Российской Федерации. "Наука" 2021. - С. 187.
12. Келле, В.Ж. Интеллектуальное и духовное начала в культуре [Текст] / В.Ж. Келле; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М.: ИФРАН, 2011. – 218 с.
13. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/-6445145>